

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ Й
ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-
ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В
АНТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ

Підлетейчук Роман

Національний університет фізичного виховання і спорту України

DOI: 10.32540/2071-1476-2019-1-122

Annotation

Introduction and purpose of the study. Currently, the issue of youth training in military service remains one of the main issues of state policy in Ukraine. However, the study of this scientific perspective suggests the existence of the development of only some of its aspects. As for the study of the peculiarities of military and physical training of young people in different historical periods of human development, they are clearly lacking. Although it is known that the development of systems of physical education (including its component – military physical training) is influenced by a variety of factors that have their own characteristics at certain historical stages. Hypothesis. Historical analysis and systematization of these factors will determine the trends in development, the content and focus of military-physical training of youth at the present time in order to increase its effectiveness. Particular interest is caused by the development of systems of military-physical training in the ancient countries, because it is here that the regularity of the formation of these systems from the needs of society was manifest. The purpose - to determine the organizational and methodological prerequisites for the development of military-physical training systems in Ancient Greece and Ancient Rome.

Material and methods. In the process of theoretical research, the following methods were used: analysis and generalization of data of scientific and methodological literature; method of system analysis; chronological method; historical and logical method; descriptive method; a comparative method.

Results. The results of the theoretical study indicate that the emergence and formation of systems of military and physical training of slaveowners was due to a number of prerequisites, among which were: economic and social demarcation of the population; private property development; formation of a privileged class; formation of the institution of slavery and the poorest sections of the free population; formation of state-legal forms of organization and regulation of social practice. Factors that contributed to the development of the training system of warriors in the ancient society were: the need to hold the obedience of slaves and half-free people; direct involvement of slave owners in combat operations; maintenance of social status; Participate in athletic competitions (Ancient Greece); career growth (Ancient Rome).

Conclusions. The peculiarity of economic and political development, especially the military organization of state-policy of ancient Greece and Rome, led to the formation of methods and forms of physical education, which had certain differences. However, they had a single conceptual basis (preparing a slave warrior to fulfill their social functions – keeping humiliated slaves, participating in wars) and were aimed at solving the following main tasks: the formation of the most important military-applied skills and abilities; development of physical qualities; formation of the moral-volitional features of a warrior.

Key words: military physical training, Ancient Greece, Ancient Rome.

Анотація

Вступ і мета дослідження. У теперішній час питання підготовки молоді до військової служби залишається одним з основних питань державної політики в Україні. Однак, дослідження даної наукової проблематики дозволяє стверджувати про наявність розробки тільки деяких її аспектів. Що стосується дослідження стосовно особливостей військово-фізичної підготовки молоді у різні історичні періоди розвитку людства, то їх виразно бракує. Хоча відомо, що на розвиток систем фізичного виховання (у тому числі, її складової – військово-фізичної підготовки) впливають різноманітні чинники, які мають свої особливості на окремих історичних етапах. Гіпотеза. Історичний аналіз і систематизація цих факторів дозволить визначити тенденції розвитку, зміст і спрямованість військово-фізичної підготовки молоді у теперішній час з метою підвищення її ефективності. Особливу зацікавленість викликають чинники розвитку систем військово-фізичної підготовки в античних державах, оскільки саме тут яскраво проявилась закономірність становлення цих систем від потреб суспільства. Мета – визначити організаційно методичні передумови розвитку систем військово-фізичної підготовки у Стародавній Греції і Стародавньому Римі.

Матеріал і методи. У процесі теоретичного дослідження були використані такі методи: аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури; метод системного аналізу; хронологічний метод; історико-логічний метод; описовий метод; компаративний метод.

Результати. Результати теоретичного дослідження свідчать, що виникнення і формування систем військово-фізичної підготовки рабовласників було обумовлене низкою передумов, серед яких були: економічне і соціальне розмежування населення; розвиток приватної власності; формування привілейованого класу; формування інституту рабства і найбільш вільного населення; формування державно-правових форм організації й регулювання суспільної практики. Факторами, які сприяли розвитку системи підготовки воїнів в античному суспільстві були: необхідність утримувати у покорі рабів і напіввільне населення; безпосередню участь рабовласників у бойових діях; підтримання соціального статусу; участь в атлетичних змаганнях (Давня Греція); кар'єрне зростання (Стародавній Рим).

Висновки. Своєрідність економічного і політичного розвитку, особливості військової організації Стародавнього Риму та держав-полісів Стародавньої Греції обумовили формування методів і форм фізичного виховання, які мали певні відмінності. Однак, вони мали єдину концептуальну основу (підготовка воїна-рабовласника до виконання своїх соціальних функцій – утримання у покорі рабів, участь у війнах) і були спрямовані на вирішення таких основних завдань: формування найважливіших військово-прикладних вмінь і навичок; розвиток фізичних якостей; формування морально-вольових рис воїна.

Ключові слова: військово-фізична підготовка, Стародавня Греція, Стародавній Рим

Аннотация

Введение и цель исследования. В настоящее время вопрос подготовки молодежи к военной службе остается одним из основных вопросов государственной политики в Украине. Однако исследование данной научной проблематики позволяет утверждать о наличии разработки только некоторых ее аспектов. Что касается исследования относительно особенностей военно-физической подготовки молодежи в различные исторические периоды развития человечества, то их определенно не хватает. Хотя известно, что на развитие систем физического воспитания (в том числе, ее составляющей – военно-физической подготовки) влияют различные факторы, которые имеют свои особенности на отдельных исторических этапах.

Гипотеза. Исторический анализ и систематизация этих факторов позволит определить тенденции развития, содержание и направленность военно-физической подготовки молодежи в настоящее время с целью повышения ее эффективности. Особый интерес вызывают факторы развития систем военно-физической подготовки в античных государствах, поскольку именно здесь ярко проявилась закономірность становления этих систем от потребностей общества. **Цель** – определить организационно методические предпосылки развития систем военно-физической подготовки в Древней Греции и Древнем Риме.

Выводы. Свообразие экономического и политического развития, особенности военной организации государств-полисов Древней Греции и Рима обусловили формирование методов и форм физического воспитания, которые имели определенные отличия. Однако они имели единую концептуальную основу (подготовка воина-рабовладельца к выполнению своих социальных функций – удержание в повиновении рабов, участие в войнах) и были направлены на решение следующих основных задач: формирование важнейших военно-прикладных умений и навыков; развитие физических качеств; формирование морально-волевых черт воина.

Ключевые слова: военно-физическая подготовка, Древняя Греция, Древний Рим.

Вступ. Забезпечення готовності громадян нашої країни до захисту Батьківщини є одним з пріоритетних напрямів у діяльності нашої держави і обов'язком кожного її громадянина.

У наш час питання підготовки молоді до військової служби залишається одним з основних питань військових організацій Збройних Сил України.

Особливе місце у допризовній підготовці молоді до військової служби займають загальноосвітні установи (школи, гімназії, ліцеї та ін.), що обумовлене низкою факторів: а) у сучасних умовах підготовка громадян України до військової служби є одним з головних напрямів державної політики, а отже і підготовка молоді до захисту своєї Батьківщини залишається одним з важливих факторів зміцнення обороноздатності держави; б) в умовах збільшення частин військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, а також скорочення термінів служби за призовом, часто повстає питання мобілізаційного резерву; в) у наш час спостерігається позитивна динаміка ставлення громадян до необхідності початкової військової підготовки у загальноосвітніх установах – 80% але, при цьому значна кількість опитуваних (25%) вважають службу в армії «безперспективною» (Кузнецов, 2018). Це свідчить про необхідність посилення військово-патріотичної роботи з учнями; г) на сьогоднішній день 30% призовників за станом здоров'я отримують відтермінування від призову до армії, що свідчить про недостатній рівень пропаганди здорового способу життя у загальноосвітніх закладах освіти (Лошицька, 2007).

Дослідження наукової проблематики підготовки молоді до військової служби дозволяє стверджувати про наявність розробки тільки деяких її аспектів.

Так, дослідженню особливостей військово-фізичної під-

готовки допризовників, які проживають на території радіаційного забруднення була, присвячена дисертаційна робота О.Т. Мазурчук (1999); педагогічні основи формування готовності старшокласників до служби в Збройних Силах України були визначені В.В. Івашківським (2002); технологія оптимізації фізичного стану учнів ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою була розроблена В.М. Мисів (2006); розробка та наукове обґрунтування модельно-цільових характеристик фізичної підготовленості юнаків призовного віку відповідно до належних норм була здійснена Т.І. Лошицькою (2007).

Аналіз літературних джерел свідчить, що на різних історичних етапах розвитку суспільства змінювалися види фізичних вправ, спрямованість їх застосування у підготовці підростаючого покоління: Є.Н. Приступа (1996) досліджував становлення та розвиток педагогічних основ фізичної культури; дисертаційна робота О.Т. Литвина (2008) спрямована на визначення історичних передумов сучасної системи фізичного виховання; С.Б. Пангелов (2012) займався розробкою історичного напрямку проблематики фізичної рекреації як форми активного дозвілля людини; Н.А. Деделюк і А.В. Цьось (2014) досліджували історичні передумови фізичного виховання слов'ян; Д.О. Соловей (2016) визначив організаційно-методичні передумови розвитку форм організації фізичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Однак досліджень стосовно особливостей військово-фізичної підготовки молоді у різні історичні періоди розвитку людства виразно бракує. Винятком є дисертаційна робота Я.В. Тимчак (1998), яка присвячена дослідженню особливостей становлення та розвитку структури, форм, змісту військово-фізичної підго-

товки в Україні у IX-XVIIIст.

Гіпотеза. Відомо, що на розвиток системи фізичного виховання (у тому числі, її складової – військово-фізичної підготовки) впливають різноманітні чинники, які мають свої особливості на окремих історичних етапах. Тому історичний аналіз і систематизація цих факторів дозволить визначити тенденції розвитку, зміст і спрямованості військово-фізичної підготовки молоді у наш час з метою підвищення її ефективності. Особливу зацікавленість викликають системи військово-фізичної підготовки в античних державах (Стародавня Греція і Рим), оскільки саме тут яскраво проявилась закономірність у співвідношенні розвитку фізичної культури та військового мистецтва.

Мета дослідження – визначити організаційно-методичні передумови розвитку системи військово-фізичної підготовки у Стародавній Греції і Римі.

Матеріали і методи. У процесі дослідження були використані такі методи: аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури; метод системного аналізу; хронологічний метод; історико-логічний метод; описовий метод; компаративний метод.

Аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури став емпіричною основою теоретичного дослідження.

Застосування хронологічного методу дозволило дослідити виникнення, формування та розвиток процесів військово-фізичної підготовки у рабовласницьких державах Греції та Риму у хронологічній послідовності, виявити внутрішні і зовнішні зв'язки, закономірності, протиріччя цього явища.

Змістовність і внутрішню сукупність військово-фізичної підготовки як суспільного явища в епоху рабовласництва дозволив виявити історико-логічний метод.

Описовий метод сприяв ви-

значенню специфіки процесів, фізичної підготовки воїнів-рабовласників, їх змістового наповнення, спрямованості в умовах різних рабовласницьких держав-полісів Стародавньої Греції та античного Риму.

За допомогою компаративного методу було здійснено: комплексний порівняльний аналіз соціальної спрямованості, змісту та форм організації системи військово-фізичної підготовки у Стародавній Греції та Стародавньому Римі; зіставлення основних закономірностей виникнення, становлення і розвитку військово-фізичної підготовки як соціокультурного явища в античних державах в умовах різних періодів епохи рабовласництва (IV-III тис. до н.е. – серед. V ст. н.е.).

Метод системного аналізу дозволив узагальнити та інтегрувати результати дослідження.

Результати та дискусії.

У IV-III тис. до н.е. у результаті нових суспільних відносин на зміну первісному суспільству приходить рабовласницьке суспільство – перша класова суспільно-економічна формація.

Основою виробничих відносин рабовласницького суспільства була власність рабовласника на знаряддя й засоби виробництва, а також на робітника виробництва – раба. Цей принцип виробничих відносин призвів до складання двох основних класів рабовласницького суспільства: класу рабовласників (це був панівний клас) і класу рабів. В умовах рабовласницького устрою розвиток суспільства відбувався за рахунок експлуатації рабів, які не мали ні особистої власності, ні людських прав. Рабство – дуже жорстока форма експлуатації, але об'єктивно рабовласницьке суспільство було незрівнянно прогресивнішим за первісне, коли тільки починають складатись початкові культурні цінності, які створює людина (Кун, 1982; Пангелова, 2010).

Ці глибокі зміни у структурі суспільних відносин позначилися на всіх сферах матеріальної і духовної культури, зокрема, і на фізичному вихованні, яке у значній мірі було підпорядковано військовій справі.

Особливостями фізичної культури у цей період були (Голощапов, 2005; Солопчук, 2001):

- Фізична культура набула класового характеру і слугувала інтересам панівного класу (рабовласників). Раби фізичного виховання не отримували.

- Фізична культура втратила безпосередній зв'язок з трудовою діяльністю і стала засобом військово-фізичної підготовки рабовласників.

- Фізична культура виокремилась у самостійну частину культури суспільства і широко застосовувалась у сімейному вихованні, навчальних закладах, армії, побуті, культових обрядах. З цієї метою в усіх рабовласницьких державах були створені системи фізичного виховання і військово-фізичної підготовки. З'явилися спеціальні заклади, стали складатися емпіричні знання про фізичне виховання.

Найраніше стався перехід до класового суспільства на Сході – у тих країнах, де основну частину території складала долини великих рік. Природні умови сприяли тут прискоренню загального ходу розвитку продуктивних сил, що визначали і соціально-економічні зрушення, і, в кінцевому рахунку – політичні форми і культуру.

Стародавнім Сходом історики називають сукупність країн, які у давній час були розташовані на сході й південному сході від греко-римського світу: Єгипет, Вавилон, Ассирія, Персія, Індія, Китай (Кун, 1982; Попеску, 1999; Хаммонд, 2017).

Як правило, це були великі держави із суворо централізованою владою царя, фараона, які проводили енергійну захватницьку політику, яка вимагала наяв-

ності систем військово-фізичної підготовки рабовласників.

Отже, всі рабовласницькі держави як Сходу, так і Заходу (античні – Стародавня Греція і Рим) мали досить досконалі системи військово-фізичної підготовки. Попри певні відмінності (зміст, організаційні форми, етнічні особливості), спрямованість всіх їх систем була єдиною – підготовка майбутнього воїна до виконання своїх соціальних функцій (утримання у покорі рабів, участь у війнах) (Пангелова, 2010; Петров, 1938).

Виникнення і формування систем військово-фізичної підготовки рабовласників було обумовлене низкою об'єктивних передумов, серед яких були (рис. 1): економічне і соціальне розмежування населення розвиток приватної власності; формування привілейованого класу;

формування інституту рабства і найбідніших верств вільного населення; формування державно-правових форм організації й регулювання суспільної практики (Пангелова, 2010; Попеску, 1991).

Необхідно також визначити чинники, які сприяли розвитку систем підготовки воїнів у рабовласницькому суспільстві. Ними були: необхідність утримувати у покорі рабів і напіввільне населення (землеробів); безпосередня участь у бойових діях; підтримання соціального статусу; участь в атлетичних змаганнях (Давня Греція); кар'єрне зростання (Стародавній Рим) (рис. 2).

Найбільшого розвитку фізична культура рабовласницького суспільства (а також її складова – військово-фізична підготовка) досягла у Стародавній Греції, в історії розвитку якої прийнято виділяти такі періоди:

1. Початковий – охоплює час розкладання первісного родового суспільства (до початку I тис. до н.е.).

2. Еллінський або класичний – утворення і розквіт вільних

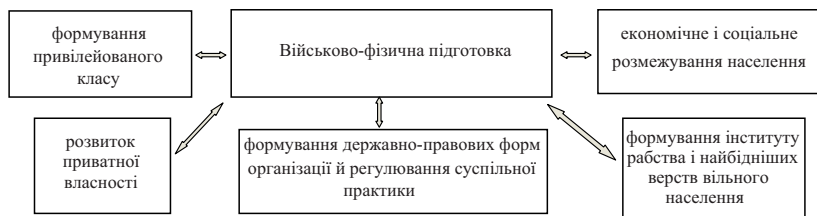

Рис.1 Передумови формування систем військово-фізичної підготовки у рабовласницьких державах

міст-держав (полісів) (IX-IV ст. до н.е.).

3. Елліністичний – панування великих незалежних грецьких держав – елліністичних монархій (які утворились на теренах, які підкорив Олександр Македонський) (III-II ст. до н.е.).

Характерні риси, зміст, спрямованість систем військово-фізичної підготовки стародавніх греків були обумовлені специфікою суспільного життя у певний історичний період.

Системи військово-фізичної підготовки стали складатися в умовах розпаду родового ладу й утворення класового суспільства у крито-мікенський (III-II тис. до н.е.) і гомерівський (XII-IX ст. до н.е.) періоди.

Військова підготовленість визначалась в основному, рівнем фізичної підготовленості воїна, ступенем володіння зброєю, тому в полісах особливу увагу приділяли саме фізичному вихованню майбутніх рабовласників. Кожен вільний чоловік повинен був не-

сти військовою службу. У зв'язку з цим питання військової-фізичної підготовки рабовласників стояли у центрі уваги міст-держав.

Система військово-фізичної підготовки у Стародавній Греції представлена у таблиці 1.

Стародавні греки усвідомлювали силу впливу на організм людини фізичних вправ. Вони розглядали у якості основного засобу фізичної підготовки різноманітні рухові дії. Система фізичних вправ (гімнастика) складала ядро вчення про військово-фізичну освіту стародавніх греків.

Широкого застосування отримали також різноманітні змагання – агоністика. Вони розглядались як дії, що пов'язані з появою афективних додаткових збуджень, які і є подібними бойовим сутичкам. Сутність змагань (агоністики) полягала у тому, що вони були одночасно і методом і засобом у військово-педагогічній системі греків. Участь в агонах брали практично всі вільнонародженні греки. Існують відомості

про регулярну участь в атлетичних змаганнях видатних філософів, поетів, вчених Стародавньої Греції (Софокл, Сократ, Платон, Гіппократ), а Піфагор був навіть переможцем Олімпійських ігор.

Основною силою давньогрецького війська була важкоозброєна піхота (гопліти). Спорядження одного воїна – шолом, панцир, спис та ін. – важило до 30 кг, що вимагало високого рівня розвитку сили й витривалості. Цього ж потребувала і тактика ведення бою. Гопліти спочатку метали у супротивника спис, а потім вступали у контактний бій. Успіх у бою забезпечували мужність, стійкість, фізична сила, індивідуальна спритність і майстерність воїнів.

Характер бойових дій та озброєння у Стародавній Греції потребували від воїна відносно малочисельних і досить нескладних прийомів і дій. Тому у підготовці головна увага приділялась не навчанню прийомів і дій, а систематичному тривалому тренуванню, в процесі якого античні воїни досягли високого рівня фізичної підготовленості та володіння зброєю.

Аналіз літературних джерел (Кун, 1982; Мельникова, 2013; Пангелова, 2010; Петров, 1939; Попеску, 1991) дозволяє стверджувати, що деякі відмінності у системах фізичної підготовки стародавніх грецьких рабовласницьких держав були обумовлені особливостями політичного устрою та економічних відносин. Особливо чітко проглядається ця обумовленість, якщо порівняти системи виховання в Афінах і Спарті, які були найбільш впливовими полісами у Стародавній Греції. У політичному житті Спарті і Афін було багато спільного: постійна необхідність забезпечення своєї незалежності, зміцнення влади над більш слабкими полісами і власними рабами. Однак, на відміну від консервативної землеробської Спарті,

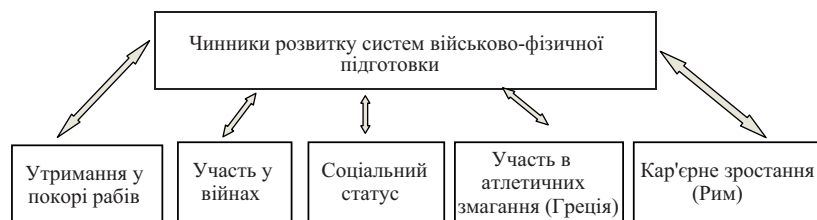

Рис. 2 Фактори розвитку систем військово-фізичної підготовки у рабовласницькому суспільстві

Таблиця 1

Система військово-фізичної підготовки у Стародавній Греції

Мета	Забезпечити військово-фізичну підготовку та ідеологічне виховання рабовласників, досягти найбільш високої боєздатності.
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> • Розвивати фізичні якості (силу, витривалість, спритність, швидкість). • Виховувати здатність переносити труднощі, негаразди та ін. в умовах війни. • Розвивати морально-вольові якості: сміливість, рішучість, незворушність, витримку та ін. • Сприяти зміцненню здоров'я • Формувати гармонійну тілобудову та естетику рухів
Засоби	<ul style="list-style-type: none"> • Фізичні вправи • Військові дії в умовах похідно-бойової діяльності • Гігієнічні фактори • Оздоровчі сили природи
Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • Гімнастика (палестрика, орхестрика, ігри) • Система фізичних вправ на основі пентатлона (п'ятиборства): біг, стрибки, метання диску; спису (дротика), боротьба; • Військові вправи – з пращею, метання довгого спису, стрільба з луку, їзда верхи, на колісницях; • Плавання; • Вправи з м'ячем (метання та ігри); • Танці (підготовчі, імітаційні, військові)
Форми підготовки та виховання	<ul style="list-style-type: none"> • Гімнастика (палестрика, орхестрика, ігри) • Система фізичних вправ на основі пентатлона (п'ятиборства): біг, стрибки, метання диску; спису (дротика), боротьба; • Військові вправи – з пращею, метання довгого спису, стрільба з луку, їзда верхи, на колісницях; • Плавання; • Вправи з м'ячем (метання та ігри); • Танці (підготовчі, імітаційні, військові)
Методи виховання	<ul style="list-style-type: none"> • Примушування • Вправляння • Приклад інших (педагога, воїна) • Переконавання, самоактуалізація • Заохочення • Змагання у різних видах військової підготовки
Організація	Палестра, гімнасій, ефебія – державні заклади військово-фізичної, розумової, суспільної освіти й виховання під керівництвом спеціально підготовлених людей (гімнастарх, ксистерх, педотриб)

Афіни були державою з широко розвинутою торгівлею. Тут бурливо і своєрідно розвивалася наука і мистецтво, що обумовлювало потребу в освічених людях. Тому афінська система виховання значно відрізнялася від спартанської. Ця система поєднувала розумове, моральне, естетичне і фізичне виховання.

Цільова спрямованість системи виховання у Спарті, на відміну від афінської, полягала саме у військово-фізичній підготовці, здатності протидіяти будь-яким обмеженням (у їжі, сну та ін.), вихованню сили духу. Це було обумовлене консерватизмом державного устрою Спарті, де закони і звичаї диктувалися положенням

Спарті як військового табору, оточеного ненавистю рабів і напіввільного місцевого населення (ілотів).

Однак системи саме військово-фізичної підготовки різних грецьких держав мали єдину концептуальну основу і були спрямовані на вирішення особливих завдань: формування найважли-

**Порівняльна характеристика систем військово-фізичного виховання
Стародавньої Греції та Стародавнього Риму**

Стародавня Греція	Стародавній Рим
Соціальна спрямованість – підготовка майбутнього воїна-рабовласника до виконання соціальних функцій (утримання у покорі рабів, участь у війнах)	
Засоби	
<ul style="list-style-type: none"> • Гімнастика (палестрика, орхестрика, ігри) • Гігієнічні фактори • Оздоровчі сили природи 	<ul style="list-style-type: none"> • Ігри • Біг, стрибки, метання, плавання • Військово-прикладні вправи (ізда верхи, фехтування, гімнастичні прилади, стрибки з жердиною та ін.) • Водні процедури (терми)
Форми організації	
<ul style="list-style-type: none"> • Державні школи (гімнастичні школи, гімнасії, палестри) • Приватні школи 	<ul style="list-style-type: none"> • Сімейні школи • Військові табори
Система змагань	
Існувала система обов'язкових атлетичних змагань – агоністика. Змагання були різного масштабу і значення: <ul style="list-style-type: none"> • у містах-полісах; • змагання полісів-союзників (Панафінейські, Істмійські ігри); • змагання всегрецького характеру (Немейські, Піфійські, Олімпійські ігри) 	Відсутня система змагань. Проводилися лише епізодичні ігри (Троянські, Римські, Неронеї), найбільш популярними були видовища, розваги (бої гладіаторів, перегони на колісницях та ін.)

віших військово-прикладних рухових вмінь і навичок; розвиток фізичних якостей; формування морально-вольових рис особистості – сміливості, рішучості, мужності, наполегливості.

Ці завдання реалізовувалися у процесі безпосередньої участі воїнів:

- у бойовій діяльності (походи, битви);
- у спеціально-тренувальних заняттях;
- у публічних змаганнях.

Становлення та розвиток військово-фізичної підготовки в античному Римі мали свої особливості. В історії Стародавнього Риму виділяють три періоди – період царів (VIII-VI ст. до н.е.), період республіки (VI-I ст. до н.е.), період імперії (31 р. до н.е. - 476 р. н. е.) (История Древнего мира, 1986; История физической культуры и спорта. Антология, 2011).

У період царів в умовах військової демократії широкий розвиток отримали багато елементів фізичної культури, які були пов'язані з військовою справою і своїм корінням мали традиційні народні ігри й свята розвинутого родового устрою. Одним із характерних для Стародавнього Риму свят були троянські ігри, які містили в собі змагання вершників у заплутаних лабіринтах. Ця гра була особливо характерною для римської родової аристократії (патріціїв), з якої під час війни формувалися кінні загони. Розповсюджені були також змагання у перегонах колісниць, багаточисельні військові танці, вправи у метанні спису, кулачного бою, боротьбі та ін. Стародавні елементи фізичної культури були основою своєрідної системи військово-фізичного виховання у рабовласницькому Римі (Круцевич, Пангелова, Пангелов, 2013; Кун, 1982;

Пангелова, 2010; Передельський, 2017; Петров, 1939).

У період республіки система фізичного виховання у Римі сформувалася у відповідності із завданнями зміцнення могутності рабовласницької армії. Як зазначає угорський історик фізичної культури Л. Кун (1982), саме тут за часів рабовласництва була створена армія, яка була найкращою з точки зору військово-фізичної підготовленості. При військово-політичному устрої, який склався у Римі у цей період (VI-I ст. до н.е.), коли суспільна влада зосередилась у громадян, які були зобов'язані відбувати військову службу, кожний вільний і повноправний римлянин повинен був готувати себе до діяльності солдата. У зв'язку із зростанням кількості рабів і частими війнами система виховання була повністю підпорядкована завданням зміцнення римської армії. Однак

своєрідність економічного і політичного розвитку, особливості військової організації Давнього Риму обумовили формування методів і форм фізичного виховання, які суттєво відрізнялися від грецьких (табл. 2).

На відміну від Стародавньої Греції, для вирішення цих завдань були створені спеціальні виховні заклади (державні і приватні), у Римі фізичне виховання зберігало домашній характер. У римських школах (елементарній, граматичній та риторській) фізичне виховання не було обов'язковим, як у Греції (Голошапов, 2005; Григорович, 2016; Мельникова, 2013; Пономарчук, 2002).

Типовим представником римської освіти, у III-II ст. до н.е. виступає Котон Старший, який створив систему домашнього навчання. Батько сам навчав свого сина читати і писати, пояснював йому закони життя, навчав фізичним вправам (до 15-річного віку). Він виховував у сина вміння володіти зброєю, метати спис і дротик, їздити верхи, плавати, переносити голод і спрагу. З 15 років сини знатних римлян потрапляли до таборів, де спеціальні вчителі – «сеньйори», які призначалися сенатом, навчали їх військовій справі, влаштовували ігри та походи, а потім урочисто надягали молодому легіонеру тогу, що символізувало його приналежність до спільноти рабовласників (Дивинська, 2017; История древнего мира, 1986; Передельський, 2011).

У віці 16-17 років юнаки вступали до армії, де протягом багатьох років у похідно-табірних умовах вони проходили суворо організовану і спеціально спрямовану школу військової і фізичної підготовки. Ядро римських легіонів складали піхотинці, які щоденно долали марші у 15-20 км. При цьому вони переносили на собі зброю, особисті речі, спорядження для табору. Легіонери-вершники проходили особ-

ливу підготовку, застосовуючи особливі прикладні вправи (на дерев'яному «коні»). Необхідно відмітити, що римська система військово-фізичного виховання була дуже ефективною. Б.Є. Голошапов (2005) зауважує, що про це свідчить назва «військо», яке походить від слова «вправа», а термін «легіон» від слова «відбирати». Римляни, яким було доручено відбирати воїнів, з великою відповідальністю виконували свої обов'язки. Молоді воїни вранці та після обіду вправлялися у застосуванні всіх видів зброї. Більш дорослі й досвідчені воїни вправлялися один раз на день.

Окрім бойових вправ (бій на мечач, вправи зі застосуванням опудал, вправи з палицями, стрільба з луку, метання списів у ціль, метання бойових металевих шарів), воїни виконували важку фізичну роботу із забезпечення побуту у таборі. Військово-фізична підготовка мала виключне значення, навіть трибуни (військовий керівник когорти), центуріони (керівник центурії) досконало володіли військовим мистецтвом, всіма видами зброї (Голошапов, 2005; Кун, 1982; Солопчук, 2001).

У римській армії основною організаційною одиницею був легіон (біля 3000 воїнів). Легіон вирішував також різноманітні тактичні й бойові завдання. У четвертому столітті до нашої ери починає формуватися структура управління військом (на кшталт сучасних штабів) (Мунтян, 2015; Нахаєва, 2013).

Під час військової експансії Риму поступово змінювались структура суспільства, а разом з нею відбувались вирішальні зміни у римській фізичній культурі. З арени цирку зникли видовища, під час яких молоді патріції демонстрували вміння володіти зброєю, що обумовлює відсутність необхідності в організації змагань.

З іншого боку, в житті римлян велике місце починають займати

чисельні суспільні ігри, які проходилися під час відзначення знаменних дат історії Риму, релігійних свят (римські ігри, плебейські ігри, 100-річні ігри).

З часом, особливо у II-I ст. до н.е., суспільні свята у Римі втратили своє значення і почали перетворюватися на видовища. Це було пов'язано з великими змінами у суспільно-економічному житті Римської республіки, з появою величезної маси непрацюючого населення, яке утримувала держава. Особливої популярності набувають гладіаторські бої. Основну частину гладіаторів складали полонені, а також раби і злочинці, яких у покарання віддавали у гладіатори.

Ця улюблена розвага римського натовпу використовувалася панівною верхівкою Риму у своїх політичних цілях. У I ст. до н.е. у Римі почали створюватись спеціальні школи для підготовки гладіаторів, де були найбільш жорстокі форми експлуатації рабів. Водночас з тим, у гладіаторських школах відбувалось випробування нової зброї, нової техніки ведення військових дій (Кун, 1982; Пангелова, 2010; Солопчук, 2001).

Процес розкладання рабовласницького устрою продовжувався у Римі в імператорський період, що відбивалось на всьому суспільному і культурному житті Риму, в тому числі – і в галузі фізичної культури (зокрема – і у військово-фізичній підготовці). У II ст. до н.е. реформою Марія були закладені основи професійної армії. Сутність цієї реформи полягала у тому, що держава за певну платню наймала воїнів, які розглядали службу в армії як власну основну професію.

Наймані армії комплектувалися з найбільш бідних верств населення, декласованих елементів, а також – з іноземних («варварських») племен. Комплектування армії Стародавнього Риму запрошеними на службу іноземцями набуло найбільшого розповсюдження у

період занепаду Римської імперії. У цей період у військово-фізичній підготовці широко застосовують гімнастичне обладнання (кінь, перекладина та ін.), комплекс кінної підготовки, фехтування (Бондар, 2013; Попеску, 1991).

Що стосується панівного класу то, у цей час його представники все частіше відкуповуються від «податку крові» (тобто від служби в армії), що призводить до зникнення обов'язкової системи занять військово-фізичною підготовкою римських рабовласників. Римська аристократія головну увагу почала приділяти видовищам і розвагам. Багаті і знатні римляни більшість свого часу проводили в термах (купальнях), які одночасно стали невід'ємною складовою частиною життя вищої верстви суспільства. Терми одночасно були і гімназіями і клубами (Григоревич, 2016; Попеску, 1991).

У I-II ст. н. е. забезпечення і розважання люмпен-пролетаріату у Римі стає політичною необхідністю. Улюбленими розвагами римського натовпу були: виступи акторів, цькування звірів, гладіаторські бої, змагання колісниць. Ці останні перетворювалися у римлян у справжньому манію після того, як візники почали виступати в одязі різного кольору. Так, серед глядачів з'явилися партії «червоних», «зелених», «блакит-

них». У пізній імперії циркові партії стали навіть сурогатами політичних партій (Круцевич, Пангелова, Пангелов, 2013; Кун, 1982).

З початком нової ери в римській армії почався занепад військового мистецтва. Він був зумовлений розкладанням рабовласницького устрою і переходом до комплектування легіонів іноземцям-найманцями, що різко зменшило їх бойові можливості. Врешті-решт між римлянами і варварами зникла будь-яка різниця у спорядженні та озброєнні, і останні, які були більш витривалі фізично і морально, перевершили деморалізовані римські легіони. У V ст. Римська імперія була зруйнована у результаті повстань рабів і тиску варварських племен, а з нею закінчилась багатовікова епоха рабовласницького ладу.

Висновки. Отже, ретроспективний аналіз хронології змін військово-фізичної підготовки молоді свідчить про те, що з появою класового суспільства фізична культура (в тому числі, її складова – військово-фізична підготовка) стає привілеєм панівного класу.

Рабовласницьке суспільство було першою класовою суспільно-економічною формацією. Виникнення і формування систем військово-фізичної підготовки рабовласників було обумовлене

низкою об'єктивних передумов, а саме: формування державно-правових форм організації й регулювання суспільної практики; економічне і соціальне розмежування населення; формування привілейованого класу (рабовласники); розвиток приватної власності; формування інституту рабства і найбідніших верств населення. Чинниками, які сприяли розвитку системи підготовки воїнів у рабовласницькому суспільстві, були: необхідність утримувати у покорі рабів і напіввільне населення (землеробів); безпосередня участь у бойових діях; підтримання соціального статусу; участь в атлетичних змаганнях (Давня Греція); кар'єрне зростання (Стародавній Рим).

Таким чином, в античних державах Стародавньої Греції і Стародавнього Риму яскраво проявилася закономірність у взаємозалежності розвитку фізичної культури та військового мистецтва. Коли у фізичній культурі панівного класу рабовласників атлетичні форми рухів починають застосовуватися обмежено, а превають репрезентивне полювання, культ лазні, ігри з м'ячем, розваги, які не потребують значних фізичних зусиль, мова вже йде про використання армії найманців і про занепад самої держави.

Література

1. Бондар, А.С., Приходько, Т.І. Історія фізичної культури: навч. посіб. Харків: ФОП Бровін О.В., 2013. 222 с.
2. Голошапов, Б.Р. История физической культуры и спорта: учеб. пособие. Москва: Издательский центр «Академия», 2005. 312 с.
3. Голошапов, Б.Т. История физической культуры и спорта: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования. 10-е изд. Москва : Изд. центр «Академия», 2013. 320 с.
4. Григоревич, В.В. Всеобщая история физической культуры и спорта: учеб. пособие. Москва : Из-во «Советский спорт», 2016. 371 с.
5. Дивинская, Е.В. Курс лекций и практические

References

1. Bondar, A., Pryhodko, T. (2013) Istoriiia fizichnoi kultury : navch. posibnik [The history of physical culture]. Kharkiv : FOP Brovin O.V. [in Russian].
2. Goloshchapov, B. (2005) Istoriya fizicheskoy kulturyi i sporta: ucheb. posobie. [The history of physical culture and sports: a textbook]. Moscow : «Academiya» [in Russian].
3. Goloshchapov, B. (2013) Istoriya fizicheskoy kulturyi i sporta: uchebник dlya stud. uchrezhdeniy vyissh. prof. obrazovaniya [The history of physical culture and sports: a textbook for stud. institutions higher. prof. of education]. Moscow : «Academiya» [in Russian].
4. Grigorevich, V. (2016) Vseobschaya istoriya

- рекомендации для самостоятельной подготовки студентов по дисциплине «История физической культуры и спорта». Волгоград, 2017. 253 с.
6. История Древнего мира: учеб. пособие. Москва: «Просвещение», 1986. 431 с.
 7. История физической культуры и спорта. Антология. Км.П. Москва : Русь-Олимп, 2011. 320 с.
 8. Івашковський, В.В. Педагогічні основи формування готовності старшокласників до служби в Збройних силах України : дис...канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2002. 199 с.
 9. Круцевич, Т. Ю., Пангелова, Н.Є., Пангелов, С.Б. Історія розвитку фізичної рекреації: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2013. 160 с.
 10. Кузнецов, М.В. Удосконалення фізичної підготовки кандидатів у підрозділі Сил спеціальних операцій Збройних Сил України : автореф. дис...канд. наук з фіз.вих.і спорту : спец. 24.00.02. Дніпро, 2018. 21 с.
 11. Кун, Л. Всеобщая история физической культуры и спорта: пер. с венгерского. Москва : Радуга, 1982. 399 с.
 12. Литвин, А.Т. Состояние и основные тенденции системы физического воспитания в период между первой и второй мировыми войнами: лекция для студ., аспирантов и слушателей курсов повышения квалификации. Київ : Т-во «Знання України», 2007. 31 с.
 13. Лошицька, Т.І. Модельно-цільові характеристики фізичної підготовленості юнаків призового віку в системі фізичного виховання : автореф. канд. наук з фіз.вих.і спорту : спец. 24.00.02. Київ, 2007. 21 с.
 14. Мазурчук, О.Т. Особливості військово-фізичної підготовки допризовників, які проживають на території раціонального забруднення : автореф. канд. наук з фіз.вих.і спорту: спец. 24.00.02. Луцьк, 1999. 18 с.
 15. Мельникова, Н.Ю., Трескин, А.В. История физической культуры и спорта: учебник. Москва : Советский спорт, 2013. 392 с.
 16. Мисів, В.М. Технологія оптимізації фізичного стану учнів лицеем з посиленою військово-фізичною підготовкою : автореф. канд. наук з фіз.вих.і спорту: спец. 24.00.02. Львів, 2006. 20 с.
 17. Мунтян, В.С. Исторический обзор развития физического воспитания в системе ценностей и приоритетных направлений деятельности человека (Древний мир). Научный часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Вип. 3К (56). 2015. С. 250-254.
 18. Нахаева, Е.М. История физической культуры и спорта: Курс лекций. Витебск : Изд-во УО «ВГУ им. М.П. Машерова», 2013. 77 с.
 19. Очерки по истории физической культуры / Под ред. Е.М. Петрова. Москва : Физкультура и физическая культура и спорта: учеб. пособие [The general history of physical culture and sports: text-book]. Moscow : «Sovetskiy sport» [in Russian].
 5. Divinskaia, E. (2017) Kurs lektsiy i prakticheskie rekomendatsiji dlia samostoiatelnoy podgotovki studentov po distsipline «Istoriya fizicheskoy kultury i sporta» [The course of lectures and practical recommendations for students' self-preparation in the subject of "History of physical culture and sports"]. Volgograd [in Russian].
 6. Istoriya drevnego mira : ucheb. Posobiye [The history of ancient world : textbook]. Moscow : «Prosveshcheniye» [in Russian].
 7. Istoriya fizicheskoy kultury i sporta. Antologiya. K.II. [The history of physical culture and sport. Antology. Vol. 2]. Moscow : Rus-Olimp [in Russian].
 8. Ivashkovskiy, V.V. Pedagogichni osnovy formuvannya hotovnosti starshoklasnykiv do sluzhby v Zbroynyx sylax Ukrayiny [Pedagogical basis of preparation of elder schoolboys to the Military Forces of Ukraine]. Extended abstract of Candidate's thesis. – Kiev [in Ukrainian].
 9. Krucevych, T. Yu., Panhelova, N.Ye., Panhelov, S.B. (2013) Istoriya rozvytku fizychnoyi rekreaciyi: navch. posib. [The history of development of physical recreation : textbook]. Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].
 10. Kuznietsov, M. (2018) Udoskonalennia fizychnoi pidhotovky kandydativ u pidrozdily Syl spetsialnykh operatsii Zbroinykh Syl Ukrainy [Improving of physical preparation of candidates in military forces of Ukraine]. Extended abstract of Candidate's thesis. – Lviv [in Ukrainian].
 11. Kun, L. (1982) Vseobshhaya ystoryya fizycheskoj kultury y sporta: per. s venherskoho [General history of physical culture and sports]. Moscow : Raduga [in Russian].
 12. Lytvyn, A. (2007) Sostoyanye y osnovnye tendencyy systemy fizycheskoho vospytanyya v peryod mezhdru pervoj y vtoroj myrovymy vojnamy: lekcyya dlya stud., aspyrantov y slushatelej kursov povyshenyya kvalyfykacyy [The ability and main tendencies of the system of physical education in the period between the first world war and the second world war]. Kyiv. «Znannya Ukrainy» [in Russian].
 13. Loshycka, T. (2007) Modelno-cilovi karakterystyky fizychnoyi pidhotovlenosti yunakiv pryzoovoho viku v systemi fizychnoho vukhovannya [Model-target characteristics of physical preparation of young men in the system of physical education]. Extended abstract of Candidate's thesis. – Kyiv [in Ukrainian].
 14. Mazurchuk, O. (1999) Osoblyvosti vijskovo-fizychnoyi pidhotovky dopryzovnykiv, yaki prozhyvayut na terytoriyi racionalnoho zabrudnennya [Pe-

- спорт, 1938. 175 с.
20. Пангелов, С.Б. Організаційно-методичні передумови виникнення і розвитку фізичної рекреації як форми активного дозвілля людини : автореф дис...канд. наук з фіз.вих.і спорту : спец. 24.00.02. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.
 21. Пангелова, Н.Є. Історія фізичної культури : навч. посібник. Київ : Освіта України, 2010. 294 с.
 22. Передельський, А.А. Двудликий Янус. Спорт, как социальный феномен. Сущность и антологические основания. Москва : Литагент Спорт, 2017. 572 с.
 23. Пономарчук, В.А., Козлова, В.С. Институт спорта (История и реалии). Минск, 2002. С. 10-37.
 24. Попеску, І.К. Спорт у долях балканських народів. Львів : Світ, 1991. 184 с.
 25. Приступа, Є.Н. Становлення і розвиток педагогічних основ української народної фізичної культури : автореф. дис...д-ра пед. наук : спец. 13.00.01. Київ, 1996. 48 с.
 26. Соловей, Д.О. Організаційно-методичні передумови розвитку форм організації фізичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. канд. наук з фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.02. Дніпропетровськ, 2016. 22 с.
 27. Солопчук, М.С. Історія фізичної культури і спорту: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : «Абетка-Нова», 2001. 236 с.
 28. Тимчак, Я.В. Військово-фізична підготовка в Україні (ІХ-ХVIII ст.) : автореф канд. наук з фіз. вих.і спорту : спец. 24.00.02. Луцьк, 1998. 17 с.
 29. Физическая культура и спорт в свете истории и философии науки: учеб. пособие / под.ред. А.А. Передельского. Москва : Физическая культура, 2011. 357 с.
 30. Хамманд, Н. История Древней Греции. Москва : Литера, 2017. 617 с.
 31. Цюсь, А.В., Деделюк, Н.А. Історія фізичного виховання на теренах України з найдавніших часів до початку ХХ ст.: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. 456 с.
 15. Melnikova, N. (2013) Istoriya fizicheskoy kulturyi i sporta: uchebnik [The history of physical culture and sport : textbook]. Moscow : Sovetskiy sport [in Russian].
 16. Mysiv, V. (2006) Texnolohiya optymizaciyi fizychnoho stanu uchniv lyceyu z posylenoyu vijskovo-fizychnoyu pidhotovkoyu [The technology of optimization of physical ability of lyceum-pupils with extra military-physical preparation]. Extended abstract of Candidate's thesis. – Lviv [in Ukrainian].
 17. Muntyan, V. (2015). Ystorycheskyj obzor rozvytyya fizycheskoho vospytanyya v systeme cennostej y pryorytetnyh napravlenyj deyatelnosti cheloveka (Drevnyj myr). [Historical review of development of physical education in the system of values in the priority directions of human's activity (Ancient world)]. Naukovyj chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Vyp. 3K (56). – Scientific Journal of Dragomanov NPU 3k (56). 250-254 [in Russian].
 18. Nakhaieva, E. (2013) Istoriya fizycheskoj kultury y sporta: Kurs lekcyj [The history of physical culture and sport : course of lectures]. Vytebsk : Yzdvo UO «VHU ym. M.P. Masherova» [in Russian].
 19. Ocherki po istorii fizicheskoy kultury [Outlines in physical culture history (1938). Moscow : Fizkultura i sport [in Russian].
 20. Pangelov, S. (2012) Organi-zacijno-metodichni peredumovi viniknennja i rozvitku fizichnoi rekreacii jak formi aktivnogo dozvillja ljudini [Organizational and methodical aspects of appearing and developing physical recreation as a form of active leisure]. Extended abstract of Candidate's thesis. – Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
 21. Panhelova, N. (2010) Istoriia fizychnoi kultury: navch. posibnyk [The history of physical culture and sport : textbook]. Kyiv : Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
 22. Peredelskij, A. (2017) Dvulikij Janus. Sport, kak socialnyj fenomen. Sushhnost i antologicheskie osnovanija [Two-faced Janus. Sport as a social phenomenon. Essence and anthological grounds]. Moscow : Litagent Sport [in Russian].
 23. Ponomarchuk, V., Kozlova, V. (2002) Institut sporta (Istorija i realii) [The institute of sports (History and reality)]. Minsk, 2002 [in Russian].
 24. Popesku, I. (1991). Sport u dolyax balkanskyx narodiv [Sport in Balcan peoples fates]. Lviv [in Ukrainian].
 25. Prystupa, Ye. (1995) Narodna fizychna kultura ukraintsiv [Folk physical culture of Ukrainians]. Lviv : USA [in Ukrainian].
 26. Solovej, D. (2016) Orhanizacijno-metodychni per-

- edumovy rozvytku form orhanizaciyi fizychnoho vuxovannya v zahalnoosvitnix navchalnyx zakladax [Organizational and methodical aspect of organizational forms development of physical education in secondary institutions]. - Extended abstract of Candidate's thesis. – Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
27. Solopchuk, M. (2001) Istoriiia fizychnoi kultury i sportu : navchalnyi posibnyk [The history of physical culture and sport : textbook]. Kamianets-Podilskyi : «Abetka-Nova» [in Ukrainian].
 28. Tymchak, Ya. (1998) Vijskovo-fizychna pidhoto-vka v Ukrayini (IX-XVIII st.) [Military-physical preparation in Ukraine (IX-XVIII century)]. - Extended abstract of Candidate's thesis. – Lutsk [in Ukrainian].
 29. Fyzycheskaya kultura y sport v svete ystoriyy y fylosofyy nauky: ucheb. Posobye (2011) [Physical education and sports in the mirror of history and philosophy of science : textbook]. Moscow [in Russian].
 30. Hummund, N. (2017). Istoriya drevney Gretsii [The history of ancient Greece]. Moscow : Litera [in Russian].
 31. Tsos, A. (2014) Istoriiia fizychnoho vykhovannia na terenakh Ukrainy z naidavnishykh chasiv do pochatku XX st. : (navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.) [The history of physical education in Ukraine from ancient times until the beginning of XX century : (textbook for student of HEE)]. Lutsk : East-European Lesia Ukrainka National University [in Ukrainian].

Підлетейчук Роман

Національний університет фізичного виховання і спорту України
Одеська обл. Лиманський р-н смт. Чорноморське вул. Курортна 2/4, Україна
e-mail: mayor25081978@gmail.com, тел. +38(068)8957001